

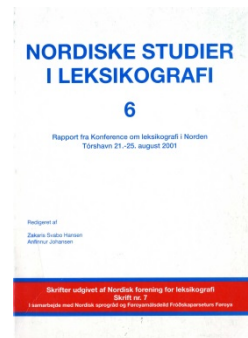
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Norsk dataterminologi

Forfatter: Anne Helene Aarflot

Kilde: Nordiske Studier i Leksikografi 6, 2003, s. 9-14
Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Tórshavn 21.-25. august 2001

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

ANNE HELENE AARFLOT

Norsk dataterminologi

Undersøkelse av norske avløserord og engelske importord i fagtekster og populærfaglige tekster innen dataområdet før og nå

I will present some preliminary results of my research in connection with a thesis concerning the development of Norwegian computer terminology. I will give some examples of Norwegian computer terms that have been successfully integrated in Norwegian everyday language and technical language during the last decade, and describe a few characteristic traits of the computer terms that currently are being used in Norwegian.

Innledning

I min hovedoppgave om utviklingen av norsk dataterminologi kartlegger jeg bruken av nye engelske lånord og norske avløserord i norsk dataspråk, og jeg undersøker om det er noen mønster for hvilke språklige nyskapinger som er "liv laga", hvilke anglisismer og hvilke norske avløserord som får gjennomslag i dataspråket.

De senere årene er hoveddelen av nye lånord i norsk hentet fra engelsk, og datafaget er en svært produktiv bidragsyter med tanke på nydannelser i språket, både på det fagspråklige området og innen allmennspråket. På dette feltet skjer utviklingen veldig raskt sammenliknet med andre språkområder. Det tar relativt kort tid fra nye datatermer blir lansert i fagmiljøet til de blir tatt opp i allmennspråket. Samtidig er mange nye datatermer både blitt lansert og har "dødd ut igjen" på få år.

I undersøkelsene til oppgaven kartlegger jeg hvilke engelske dataord og hvilke norske avløserord som har fått gjennomslag de siste årene. Jeg vil også undersøke om det er noen forskjell på hvilke termer som brukes i fagtekster og allmennspråklige tekster. Jeg vil se om det er noen mønster for hvilke dataord som har fått gjennomslag i norsk fagspråk og allmennspråk de siste ti årene, og se om dette kan gi noen pekepinn om hvilke typer neologismer eller nydannelser som har mulighet til å slå gjennom i norsk.

I dette innlegget vil jeg først si noe om materialet og metoden jeg har brukt så langt i oppgaven. Jeg vil nevne noen arbeidsmåter som blir brukt i arbeidet med dataterminologi i Norge, og peke på noen momenter som kan ha betydning ved import av engelske lånord, før jeg viser noen foreløpige resultater av undersøkelsene og nevner noen kriterier som kan ha betydning for om et norsk dataord skal få gjennomslag.

Begrepsavklaring

Når det gjelder betegnelsen *dataterm*, brukes den om en klart definert, avgrenset og presis teknisk term, i motsetning til den videre betegnelsen *dataord* som gjelder alle ord på datafeltet. Jeg har valgt å bruke uttrykket *engelsk importord* i stedet for *anglisisme* og *lånord*, og *norsk avløserord* eller *avløser* i stedet for *norvagisme*.

Materiale

Som utgangspunkt for undersøkelsene har jeg brukt de første 90 artiklene i en PC-spalte som har stått i det norske ukebladet Familien de siste 5 årene. Der gir forfatteren Svein Ivar Fors leserne en første innføring i dataverdenen. Leserne av denne PC-spalten er i utgangspunktet voksne, ikke datakyndige mennesker, og forfatteren har lagt vekt på å bruke allmennspråklige ord og uttrykk i stedet for fagtekniske termer når han forklarer hvordan ting fungerer i en datamaskin, hvordan man sender e-post, hvordan man bruker internett osv.

Jeg valgte dataspalten i Familien som utgangspunkt fordi den er et godt eksempel på en allmennspråklig tekst om data skrevet for lekfolk, med vekt på bruk av norske dataord. Fra dette tekstkorpuset har jeg plukket ut et tilfeldig utvalg på rundt 80 dataord som jeg legger til grunn for de videre undersøkelsene.

Ekvivalenter

Til hvert dataord i utvalget har jeg registrert hvilke andre ekvivalenter som også er i bruk i dag, og tatt disse med i de videre undersøkelsene. Det gjelder både den engelske fagtermen der den er forskjellig fra den norske, og andre norske avløserord som blir brukt om samme begrep. Her har jeg brukt forskjellige ordlister, blant annet Norsk Dataordbok 1987 og 1997 og en ordliste Norsk datatermgruppe er i ferd med å utarbeide.

Undersøkelse av forekomster i korpus / ordbøker

Jeg har undersøkt antall forekomster av dataordene og ekvivalentene i det store tekstkorpuset Atekst til den norske dagsavisen Aftenposten fra to ulike perioder. Det gjelder perioden 1997-2000, som er samme periode som PC-spalten i Familien er hentet fra, og i tillegg har jeg undersøkt årene 1987-1990. Jeg har valgt to forskjellige perioder for å se om det har skjedd noen utvikling i bruken av engelske og norsk dataord i løpet av disse årene. Senere har jeg også planer om å sammenlikne funnene i disse undersøkelsene med fagtekster fra IBM Norge de siste årene, for å se om det er noen forskjell på datatermene som brukes i disse fagtekstene, og dataordene i allmennspråklige tekster.

Tidsperspektiv

Materialet i undersøkelsene er fra en relativt kort tidsperiode på 13 år. På andre områder av språkforskningen er det vanlig å regne med at nye trekk trenger flere tiår på å feste seg i språket. Helge Sandøy skriver i utredningen *Lånte fjører eller bunad* (1997) at utviklingen eller stabiliseringen av uttalen av importord vanligvis tar minst 30 år. Og han sier: "*Når vi skal studere og tolke lånordtilpassinga, må vi vere oppmerksame på denne tilpassingsprosessen, og det vil seie at heilt ferske lån ikkje kan tolkast som stort meir enn illustrasjonar på tilpassingsproblema, ikkje som eksempel på kva løysing som kjem til å sigre.*" (Sandøy 1997:54)

Når det gjelder dataterminologien, skjer utviklingen mye raskere enn på andre områder av språket. Det går veldig kort tid, noen ganger ikke mer enn 1 til 3 år, fra en term blir introdusert til den enten har fått gjennomslag eller er "avgått ved døden". Dermed blir det mulig å se hvor vellykket en del foreslåtte norske avløserer eller importord er, i løpet av noen ganske få år. Dette representerer et nytt trekk i språkutviklingen, for disse termene får ikke så lang tid til å modnes i folks bevissthet som lånord fra tidligere perioder har hatt. De må slå an eller fenge på første forsøk, i løpet av kort tid, hvis de skal ha noen sjanse til å bli tatt opp i allmennspråket.

Datafaget er en svært produktiv disiplin med tanke på språklige nydannelser, der vi i løpet av et år får mange nye termer etter hvert som utviklingen går videre og nye fenomener, ny maskinvare og nye teknologiske løsninger blir innført. Tilfanget av nye ord på dette området er stort, og det er mange relativt samtidige ord å velge blant, sammenliknet med tidligere perioder i språkutviklingen.

På grunnlag av disse momentene mener jeg at materialet jeg legger til grunn for mine undersøkelser, er omfattende nok til å kunne si noe om utviklingstrekk på dette området.

Leksikografi / terminologi

I oppgaven har jeg valgt å bruke en semasiologisk tilnæringsmåte, i samsvar med tradisjonell leksikografi. Jeg tar utgangspunkt i det språklige uttrykket og jobber med å registrere dataord som allerede er i bruk. Leksikografien er i sitt vesen *deskriptiv*, mens terminologien i sitt vesen er *normativ*. Leksikografien har som mål å *“fange”* språket, og *beskrive* språket slik det blir brukt. Terminologien har som siktemål å *forbedre* språket, og terminologene arbeider med å *sette* funksjonelle *navn* på ulike begreper.

I artikkelen “Computer Words in Our Everyday Lives: How are they interesting for terminography and lexicography?” (2000) beskriver Ingrid Meyer terminologi som *“playing catch-up with reality”*. Hun sier blant annet: *“A terminographer’s most basic task is to identify a domain’s emerging concepts, and to match these up with suitable terms – as soon as possible”* (Meyer 2000:40).

Ulike aktører – ulik terminologi

I Norge er det tradisjon for at forskjellige produsenter av maskinvare og programvare jobber på hver sin kant med å utarbeide sin egen norske dataterminologi som de gjennomfører i sine produkter. Terminologiarbeidet er knyttet til produktutviklingen, og dette har derfor vanskeliggjort en utveksling av nye termer med andre aktører innen dataområdet ut fra konkurransehensyn.

Forsøk på samordning

Norsk språkråds nettbaserte forum Ordsmia er et diskusjonsforum der man diskuterer norske avløserord til engelske importord. Mange av diskusjonene gjelder dataord. I tråd med leksikografisk tradisjon er det det språklige uttrykket som er utgangspunkt for diskusjonen her.

Det siste året har også Rådet for teknisk terminologi kommet med et initiativ som er et forsøk på en samordning og normering av norsk dataterminologi. Det er opprettet en gruppe som kalles Norsk datatermigruppe, med medlemmer fra blant annet databransjen, Norsk språkråd og Seksjon for leksikografi og målføregransking ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo. Grappa har som formål å normere datatermene de tar opp til behandling, slik at vi kan komme et skritt nærmere en ensartet dataterminologi på norsk.

Importord – gap-filling

Anne-Line Graedler har skrevet sin doktoravhandling (1995) om engelske importord i norsk. Hun trekker blant annet fram at importen av engelske lånord i norsk i mange tilfeller henger sammen med behovet for å betegne nye ting eller begreper. I språket forekommer

det leksikalske lakuner der vi mangler et språklig uttrykk for de nye begrepene. Graedler beskriver dette som et behov for å fylle en semantisk luke. Vi trenger det hun kaller *semantic gap-fillers*. Når vi får nye ting eller begreper, har vi også behov for å kunne beskrive dem på en presis måte. Ettersom vi på en del områder får de nye begrepene fra andre land, blir det ifølge Graedler i mange tilfeller naturlig i første omgang å gripe til de utenlandske betegnelsene når vi skal beskrive det nye.

Engelske lånord blir også brukt som stilistisk element, *stilistic gap-fillers*. Når tekniske ord blir brukt i engelsk form, kan formålet med dem ifølge Graedler være å gi teksten større preg av objektivitet og autoritet. I tillegg gir bruk av utenlandske, og særlig engelske, ord og former i visse miljøer prestisje og et skinn av eksklusivitet, en form for *snob value*. I andre tilfeller blir anglisismene brukt som virkemiddel for å gi inntrykk av det fremmede, som kan gi ulike assosiasjoner og være referanser til forhold i et engelsktalende land.

Kriterier og resultater

Jeg vil nedenfor trekke fram noen kriterier jeg har satt opp som mulige suksessfaktorer som kan ha betydning for hvilke dataord som får gjennomslag i norsk, og vise noen foreløpige resultater fra undersøkelsene så langt. En arbeidshypotese er at jo flere kriterier et dataord oppfyller, jo mer sannsynlig er det at ordet lykkes og slår gjennom i allmennspråket, og jo færre kriterier som oppfylles, jo mer sannsynlig er det at ordet ikke slår gjennom. Grensen for suksess har jeg foreløpig satt til 70 %, det vil si at ord som har slått gjennom, forekommer i mer enn 70% av totalt antall forekomster av synonyme betegnelser.

1. Form

Første kriterium gjelder form. Kan det være av betydning om det er noen grad av likhet i form mellom den engelske datatermen og det norske avløserordet? Jeg har foreløpig ikke sett på likheter i grafisk form, men undersøkt fonetisk likhet. Et aktuelt spørsmål er om det har noen betydning at det norske avløserordet begynner på samme bokstav som det engelske dataordet. Et annet moment som kanskje kan spille inn, er om det norske eller engelske dataordet har lydrim.

Likhet i form

Når det gjelder graden av likhet i fonetisk form mellom det engelske dataordet og den norske ekvivalenten, har jeg undersøkt hvilke av de norske termene som begynner med samme lyd som den engelske termen. I underkant av halvparten av de norske dataordene i utvalget som har fått gjennomslag, begynner med samme lyd som det engelske uttrykket, 34 av 78 tilfeller. Det gjelder blant annet *internettleverandør* (for Internet service provider) og *klippe + lime* (for cut + paste). I utvalget har jeg bare funnet ett eksempel på en norsk term som likner på den engelske lydlig sett, men som ikke har fått gjennomslag, *verdensvev* (for world wide web).

Det ser altså ut til at likhet i fonetisk form er et kriterium som kan ha betydning for om et norsk dataord skal få gjennomslag.

Lydrim

Et annet kriterium jeg har undersøkt, er om bruken av lydrim kan ha betydning for om et dataord slår gjennom på norsk. Termen *nettvev* har for eksempel vært foreslått som avløser

for *netiquette*, og den engelske betegnelsen *snail-mail* er i ferd med å bre seg i allmennspråket som betegnelse på vanlig post, i motsetning til *e-mail* eller e-post. Det eneste norske eksemplet på lydtrim blant de utvalgte dataordene på listen min er *verdensvev*. Et engelsk eksempel er funksjonen *drag and drop*. Verken *verdensvev* eller *drag and drop* har særlig stort gjennomslag i det materialet jeg har undersøkt. I det første tilfellet er det den engelske betegnelsen *web* som har slått gjennom, og i det andre tilfellet er det den norske *dra og slipp* som er i bruk. Så få termer er naturligvis et for spinkelt materiale å trekke noen slutninger om betydningen av lydtrim, men det viser i alle fall at bruk av lydtrim ikke gir noen ubetinget og automatisk suksess.

2. Innhold

Hvis en går over til innholdssiden, er det flere ulike aspekter som kan ha betydning for om et dataord får gjennomslag i språket eller ikke. Det gjelder blant annet graden av innholdsmessig likhet mellom et engelsk dataord og den norske avløseren. I tillegg kan ulike aspekter ved bruken av metaforer være av betydning.

Likhet i innhold

En del engelske og norske dataord har stor innholdsmessig likhet. Noen av de norske avløserne er direkte oversettelser av det engelske dataordet. Det gjelder blant annet *hjelpetil* (for help file), *meny* (for menu) og *mykvtare* (for software). Av disse fire dataordene har både *hjelpetil* og *meny* fått gjennomslag, mens jeg bare har funnet totalt 6 forekomster av *mykvtare* og en av *mjukvtare*, mens ekvivalenten *programvtare* forekommer ca 2500 ganger i Aftenpostens tekstkorpus. Det er med andre ord ingen entydig indikasjon på at likhet i innhold i seg selv har avgjørende betydning for om et ord får gjennomslag i norsk.

Likhet i form og innhold

En del av de mest frekvente dataordene har samme opphav på engelsk og norsk, og de engelske og norske ordene er fremdeles svært like i form. Det er med andre ord stor grad av likhet med tanke på både form og innhold. Eksempler på dette er *felt* (for field), *fil* (for file), *mus* (for mouse), *passord* (for password) og *vindu* (for window). I disse tilfellene er de norske dataordene enerådende i materialet jeg har undersøkt, noe som er en indikator på at likhet i både form og innhold til sammen kan ha betydning for om et dataord får gjennomslag.

3. Metaforikk

Når det gjelder bruken av metaforikk, har jeg blant annet tenkt å undersøke om nye metaforer, ny metaforisk bruk av alminnelige norske ord, som *mus* er eksempel på, lettere får gjennomslag enn oppkonstruerte delbetydninger til mindre frekvente ord og uttrykk. Det gjelder for eksempel ordet *fjesing*, som har vært foreslått som avløser for det engelske *emotikon*, det vil si *smiley* og andre typer fjes en lager med kolon, streker og parenteser (:-), ; -(osv. *Fjesing* er som kjent også navnet på en giftig fisk som fins langs Norskekysten.

4. Ekvivalens

Med tanke på ekvivalens vil jeg undersøke om det har noen betydning at en norsk ekvivalent er god eller dårlig i forhold til den engelske termen. En mulig årsak til at en ny metafor innen dataspråket ikke fungerer, kan være at den norske ekvivalenten ikke er dekkende. Et

eksempel er norske *krøllalfa* for *at-sign*, et tegn som har fått svært ulike navn på de forskjellige skandinaviske språkene. *Anne-at-home.no* blir en liten setning som gir mening, mens *Anne-krøllalfa-home.no* ikke gir mening i det hele tatt.

Det har vært vanskelig å finne så mange belegg for betegnelsen på dette tegnet i det skriftlige materialet mitt, ettersom det er selve tegnet @ som i de aller fleste tilfeller blir brukt i skrift, men i muntlig språk er *at* svært utbredt sammenliknet med *krøllalfa*. Jeg kan nevne at den termen som jeg fant flest forekomster av i det skriftlige materialet, faktisk var *alfakrøll*.

Et annet eksempel på ekvivalens er termparet *meny / menu*. Her har vi full ekvivalens mellom det engelske og norske ordet, og det norske ordet er gjennomført uten problemer. Når det gjelder ekvivalentene *back up / sikkerhetskopi / reservekopi*, har de norske ekvivalentene ikke samme konnotasjoner som den engelske datatermen. I mitt materiale er det nesten like mange forekomster av *back up* (41) som *sikkerhetskopi* (52), mens *reservekopi* bare forekom tre ganger.

5. Resepsjonsaspekt

Et annet kriterium jeg også vil undersøke nærmere, er resepsjonsaspektet. Et aktuelt spørsmål i den forbindelse er om det har noen betydning at et nytt dataord er selvforklarende / gjennomsiktig / lett å forstå betydningen av. På norsk har vi for eksempel betegnelsen *nettleser* for *browser*, og *datamaskin* brukes i stedet for *computer*. Begge disse norske termene er ganske gjennomsiktige og sier noe om hva tingen er, i motsetning til de engelske betegnelse som en må lære hva betyr, før en skjønner hva de innebærer. Både *nettleser* og *datamaskin* har fått stort gjennomslag i norsk.

Avslutning

Dette har vært noen få smakebiter fra arbeidet med hovedoppgaven min om norsk dataterminologi. Resultatene av undersøkelsene mine vil forhåpentligvis vise om noen av de nevnte kriteriene kan ha betydning for om et nytt norsk dataord vil få gjennomslag i norsk. Det vil kanskje også bli mulig å si noe om hvilke nye forslag som dermed sannsynligvis ikke har så stor sjanse til å overleve. Dermed kan en i fremtiden konsentrere seg om og bruke tid og ressurser på forslag til norske dataord som har en større sjanse for å slå gjennom i norsk, de som er "liv laga".

Litteratur

Fjeld, Ruth Vatvedt: "Ord på sviptur", P2-akademiet, NRK P2, 2000.

Graedler, Anne-Line: *Morphological, semantic and functional aspects of English lexical borrowings in Norwegian*, Oslo 1995.

Meyer, Ingrid: "Computer Words in Our Everyday Lives: How are they interesting for terminography and lexicography?", i *Proceedings of the 9th Euralex Int'l. Congress 2000*.

Sandøy, Helge: *Lånte fjører eller bunad? Om norsk skrivemåte av importord*, Oslo 1997.

Svensén, Bo: "Terminografi och facklexikografi – blir det samma sak nu när ordböckerna blir databaser?", *LN 5*, 1998.